

VYJÁDRĚNÍ K ČLÁNKU J. ŠVIHRANA

Už ve svém vyjádření k polemickému článku Michala Suchého jsem vyslovil své překvapení, že redakce Filozofie neuveřejnila normální recenzi mé práce *Spory o dialektiku*, v níž by byli čtenáři časopisu seznámeni s obsahem jednotlivých částí mé práce, jak tomu bývá zvykem. Redakce Filozofie, aniž uveřejnila takovou recenzi, uveřejnila polemický článek Michala Suchého, v němž se autor soustřeďuje na polemiku s druhou kapitolou mé práce. V následujícím čísle Filozo.ie však opět nevyšla recenze, ale článek Júlia Švihrana, *Sporný výklad pravdepodobnosti*, v němž J. Švihran píše o sedmi stranách mé práce, jež se dotýkají teorie pravdepodobnosti. Jsem presvedčen, že morální právo uveřejňovat polemické články k jednotlivým častem knihy má redakce časopisu až po té, když uveřejnila recenzi o celé knize.¹

Moje práce *Spory o dialektiku* obsahuje čtyri kapitoly; prvni kapitola se zabýva rozporem mezi heuristickou stránkou poznání a mezi tendenci k formalizaci poznání, druha kapitola rozvíjí dialektické ontologické pojetí systému, třetí kapitola zaujímá stanovisko k filosofickému východisku fenomenologie a existencialismu, čtvrtá kapitola se pokouší o pozitivní marxistický výklad determinismu a svobody. Doufal jsem, že zejména čtvrtá kapitola by mohla být podnětná při diskusi o této problematice. Vždyť tato problematika, ač je snad právě nejzávažnější problematikou marxistické filosofie, je dosud řešena v podobě dvou krajních extrémů. Na jedné straně většina autorů v Československu vychází z myšlenek „mladého Marxe“, na druhé straně soudruh Husák vychází z Engelsovy (a Spinozovy) myšlenky, že svoboda je poznanou nutností a společenskou nutnost jako vnější hranici svobodné činnosti. Ve své práci *Spory o dialektiku* se snažím dokázat, že z autentického zralého „Marxe“ vyplývá pojetí, zásadně odlišné jak od engelsovsko-spinozovské myšlenky, tak od myšlenek mladého Marxe“.

Redakce Filozofie však místo recenze o celé knižce uveřejňuje výlučně polemické články, jež se v prvním případě týkaly pouze jedné ze čtyř kapitol práce, v druhém případě pouze sedmi stran mé práce.

Pokud jde o článek J. Švihrana, tento článek už ve svém nadpisu (*Sporný výklad*

¹ *Poznámka redakcie:* Josef Cibulka dost ľahkovážne obviňuje redakciu. Redakcia sa nazdáva, že je predovšetkým vecou autora recenzie, aby sa na základe vlastného hodnotenia diela rozhodol pre takú lebo onakú formu recenzovania: buď pre celkovú kritickú analýzu diela, buď pre polemiku s niektorými jeho kľúčovými tézami, buď pre jeho stručné glosovanie — alebo hoci aj tak, že dotyčnú knihu odmietneme recenzovať vôbec. To mu nemá právo vnučovať ani redakcia. Úlohou redakcie je dbať o to, aby príspevok — ak je už napísaný — mal náležitú úroveň, aby zodpovedal príslušným odborným a etickým kritériám. A príspevok Michala Suchého za takýto redakcia v plnej miere pokladá.

Čo sa týka príspevku Júliusa Švihrana, ten nebol recenziou, ale iba poznámkou k jednej presne vymedzenej otázke. Tak to chápal autor a tak to chápala aj redakcia, keď ho zaradila do rubriky *Ohlasy*. Právo rozhodovať o tom, či má lebo nemá uverejniť aj takúto čiastkovú poznámku, si redakcia vyhradzuje pre seba.

pravděpodobnosti) tvrdí, že oněch sedm stránek prý obsahuje můj výklad teorie pravděpodobnosti.

Ve skutečnosti oněch sedm stránek je součástí podkapitoly o vědeckém vysvětlení, a dotýkají se teorie pravděpodobnosti jen v jediném aspektu: že původní Reichenbachovo pojetí pravděpodobnostní metodologie chápalo pravděpodobnostní metody jako především heuristické metody, jako zásadní změnu pojetí poznání, kdežto Carnapovo pojetí pravděpodobnosti a induktivní logiky se soustřeďuje k čistě logickým vztahům hypotezy a evidence, a chápe teorii pravděpodobnosti jako čistě logickou analýzu. Toto je jediná myšlenka, kterou na oněch sedmi stranách rozvádím. Nejde tedy vůbec o žádný můj výklad teorie pravděpodobnosti.

J. Švihran, jak plyne z textu jeho článku, počítá k této pasáži mé práce, dotýkající se teorie pravděpodobnosti, i ty stránky, jež pojednávají o odlišné problematice kategorie možnosti. Zřejmě proto hovoří i šestnácti stranách. Ale je zcela neopodstatněné se samozřejmostí předpokládat — jak činí J. Švihran — že se obsah kategorie možnosti redukuje na pojem možnosti z hlediska teorie pravděpodobnosti. Ve své podkapitole o problematice vědeckého vysvětlení jsem vycházel z onoho pojetí možnosti, jež rozvinul Lucien Goldmann. J. Švihran místo souvislé seriozní polemiky s tímto pojetím kategorie možnosti bere Marxovu myšlenku o formálních a reálných možnostech, kterou jsem též rozvíjel, a za tuto myšlenku obviňuje nikoliv Marxe, ale mně, že obracím vzhůru nohama terminologii o možnosti a nutnosti. Je nesporné, že kdo pokládá terminologii teorie pravděpodobnosti za jediné vědeckou terminologii, musí říci, že v oné Marxově myšlence je tato terminologie obrácená vzhůru nohama. Ale věc je v tom, že i Marxovo a Goldmannovo pojetí možnosti je plodné, takže je velmi toporné počínat si tak jako J. Švihran, vytýčit matematický pojem možnosti jako Prokrustovo lože, kterému musí vyhovovat všechna jiná pojetí možnosti.

Jestliže jsem ve své práci chápal pravděpodobnostní pojetí možnosti jako jednu stránku hlubšího pojetí možnosti, musí seriozní kritik nejprve uvést, v čem spočívá mé pojetí, a pak je kritizovat, a ne tvrdit čtenáři, že můj výklad kategorie možnosti je výkladem teorie pravděpodobnosti, a pak se divit, že neužívám pojmu „možnost“ ve smyslu teorie pravděpodobnosti.

A nyní jednotlivě k Švihranovým výtkám oněm sedmi stranám mé práce, jež se opravdu týkají teorie pravděpodobnosti, respektive kontrapozice původního Reichenbachova pojetí a Carnapova pojetí. Švihran o této jediné myšlence, kterou na oněch šesti stranách opravdu rozvíjím, nepíše nic. Místo toho, vycházejí z fiktivního předpokladu, že na oněch sedmi stranách podávám svůj výklad teorie pravděpodobnosti, mi soudruh Švihran vytýká, že jsem neprecizoval rozdíly mezi definicí pravděpodobnosti, mezi operativním používáním pravděpodobnostních modelů, mezi konstruováním těchto modelů a mezi jejich filosofickou interpretací. Takové výtky by ale dávaly smysl jen v případě, že bych byl sepsal „výklad teorie pravděpodobnosti“. Protože jsem ale na oněch sedmi stranách pouze rozvíjel kontrapozici Reichenbachova a Carnapova vztahu k heuristické stránce pravděpodobnostního poznání, nedávají tyto výtky smysl.

J. Švihran tvrdí, že prý útočím na formalizaci teorie pravděpodobnosti, a že dokonce i obviňuji samotné matematiky z „formalizujících tendencí“. V celé mé pasáži není však ani slova o matematicích a pokud jde o mé útoky na „formalizující tendence“, nezbývá mi, než abych uvedl aspoň několik citátů ze své práce, aby čtenář jasně viděl, že se oněch sedm stran týká kontrapozice Reichenbachova heuristického pojetí a Carnapova aheuristického pojetí a ničeho jiného: „Proces osamostatňování axiomatizace matematicologického pravděpodobnostního aparátu (inspirovaný hlavně Carnapem) je oproti Reichenbachovu a Missesovu úsilí o bezprostřední spojení formalizující analýzy

a empirie historicky progresivní. Ale původní Reichenbachova koncepce pravděpodobnostní metody jako heuristického převratu... vyjadřovala skutečný pohyb vědeckého poznání.² Naproti tomu... Carnap odsunul do pozadí heuristický smysl pravděpodobnostního poznání a soustředil se na ty momenty logické struktury pravděpodobnostních vztahů, které nezávisí od heuristického kontextu poznání" (str. 35—36 mé práce). Jak je zřejmé, neútočím na to, že Carnap osamostatnil axiomatizaci matematickologického pravděpodobnostního aparátu od heuristického kontextu. Naopak, vyslovuji přesvědčení, že to bylo nutné pro rozvoj induktivní logiky. Je tedy směšné mi připisovat, že útočím na formalizaci pravděpodobnostních metod, na matematiky, kteří operativně využívají pravděpodobnostních modelů. I Reichenbachovo pojetí nutně předpokládalo formalizaci poznání jako danou skutečnost. I na jiných místech své práce vycházím kupř. z formalizace politické ekonomie jako z nezbytné skutečnosti (str. 19 a n.). Pouze konstatuji, že v Reichenbachově pojetí byl rozvoj exaktnosti pravděpodobnostního aparátu spjat s heuristickým kontextem, kdežto v Carnapově nikoli. A současně konstatuji, že to bylo pro rozvoj exaktnosti formalizace pravděpodobnostního aparátu nezbytné. Toto je jediný problém, který na oněch sedmi stranách rozvíjím, a vůbec nechápu, jak mohl J. Švihran dojít ke svým obviněním, podle nichž bych musel být odpůrcem i Reichenbachových pravděpodobnostních modelů, a vůbec jakýchkoliv pravděpodobnostních modelů.

Proti mým vývodům, že Carnap staví proti sobě logickou a statistickou pravděpodobnost, soudruh Švihran argumentuje: „Carnap nestavia proti sebe logickú a štatistickú pravdepodobnosť, naopak, pokladá oba tieto pojmy za vedecky závažné“. Nikdo na světě, a tedy ani Carnap, nemůže pokládat statistickou pravděpodobnost za vědecky nezávažnou, protože statistická pravděpodobnost je nezbytným empirickým základem logické problematiky pravděpodobnostních kalkulů. Ale dosud každý, kdo psal o Carnapově pojetí induktivní logiky, pokládal za základ Carnapova pojetí induktivní logiky kontrapozici logické a statistické pravděpodobnosti. Pro své tvrzení, že taková kontrapozice u Carnapa neexistuje, se Švihran dovolává Carnapových *Problémů jazyka vědy* (česky, Praha 1968). Ale systematickým výkladem Carnapova pojetí induktivní logiky je výlučně Carnapova a Stegmüllerova *Induktive Logik und Wahrscheinlichkeit*.

J. Švihran právem kritizuje nevhodnost pojmů „čistě logická verifikovatelnost“, jehož jsem užil ve snaze podtrhnout, že Carnap naprosto odtrhl logické vyplývání od heuristického kontextu. Soudruh Švihran současně nesmírně zjednodušuje Carnapovo pojetí verifikace. Píše, že dle Carnapa prý nedává uvnitř logiky smysl hovořit o verifikovatelnosti. Švihranova formulace staví věc tak, jako by verifikací byla — v Carnapově pojetí — konfrontace obsahu výroku s objektivní realitou, překračující sféru čistě logické analýzy. Ale tak tomu není ani v ranné fázi Carnapova pojetí verifikace. I v ranné fázi Carnapova vývoje, charakterizované Carnapovým dílem *Der logische Aufbau der Welt*, kdy Carnap ještě chápal verifikaci velmi úzce, spočívala verifikace v logické analýze a nikoliv ve zkušenosti (v logické analýze, jež stanoví, co musíme pozorovat, abychom zjistili, zda je verifikovaný výrok pravdivý). Carnapovo pojetí verifikace, rozvíjené v pozdějších dílech (*Testability and Meaning*, 1936 a *Meaning and Necessity*, 1947), postupně kladlo stále výraznější důraz na logickou stavbu teoretických konstrukcí, a původní, striktně nastolený smysl verifikace se dostal do pozadí.

Soudruh Švihran přechází potom ve svém článku k pozitivním úvahám o pravděpodobnostní problematice. Píše, že abstraktní počet pravděpodobnosti nemůže nahradit

² Mám na mysli, že kvantová fyzika a jiné významné teoretické disciplíny se skutečně staly pravděpodobnostními vědami, jak to filosoficky anticipoval Reichenbach.

konkretní analýzu konkrétní situace, a tuto myšlenku uvádí takovouto úvahou: „Z dlouhodobých statistických údajov napr. vieme, že sa rodí o niečo viac chlapcov ako dievčat. Pokiaľ hovoríme o štatistických súboroch, je táto téza pravdivá a nie pravdepodobná. Očakávame, že tento pomer sa zachová aj v dohľadnej budúcnosti. Len čo si však položíme otázku o pravdepodobnosti narodenia chlapca u príbuzných, ktorí čakajú dieťa, je nám znalosť štatistiky málo prospešná. Usudzovanie zo štatistického súboru na jednotlivé prípady, v ktorých takú významnú úlohu hrá náhoda, nedáva spoľahlivé výsledky.“ Prvná otázka, ktorá napadne pri čtení této úvahy, je, ktorá výpověď je vlastne pravdepodobnostní výpověď. Výpověď o štatistickém souboru jako takovém, vně jeho vztahu k individuálním případům, je pravdivá, nikoliv pravdepodobná. Výpověď o individuálním případě je ryze singulární. Pravdepodobnostní výpovědi je zřejmě výpověď o vztahu hromadných souborů k individuálním případům, tedy kupř. výpověď o míře pravdepodobnosti, že se v individuálním případě narodí chlapec. Právě u náhodných jevů je štatistické poznání jediným způsobem racionálního postihu reality. Kdyby bylo možné ze štatistického souboru vyvodit, zda sa narodí chlapec, jednoznačně, nešlo by o štatistické poznání, a ona pravidelnost by nebyla štatistickou pravidelností. Právě pravdepodobnost, že se narodí chlapec, pravdepodobnost, že náš známý bude přijat na fakultu, je sférou pravdepodobnostních výpovědí, i když v případě přijetí na fakultu je závažnější naše kvalitativní poznání singulární individuality uchaže a konkrétních forem protekce.

Pravdepodobnostní přece míníme právě nerovnoměrnou platnost hromadných souvislostí *pro jednotlivé případy*, nikoliv sféru hromadných souvislostí samu o sobě. Teorie pravdepodobnosti považuje za pravdepodobnostní úsudky jak pravdepodobnostní usuzování z celého souboru na určitý výběr, tak i opačné, zobecňující usuzování z určitého výběru na celý soubor, ale i usuzování z jednoho výběru na jiný výběr. Příkladem pravdepodobnostního usuzování z celého souboru na výběr může být: Víme, že ze 100 prvků daného souboru má 10 prvků vlastnost P . Jaká je pravdepodobnost, že při náhodném výběru několika prvků budou mít tyto prvky vlastnost P ? Řečeno terminologií Carnapovy induktivní logiky, evidence vypovídá o rozdělení četnosti v celém zkoumaném souboru, a hypoteza h o prvních, které náhodkou vybereme. Při zobecňujícím pravdepodobnostním úsudku vypovídá výchozí evidence e naopak o rozdělení četností v určitém výběru, a hypoteza h o rozdělení četností v celém souboru.

Předmětem pravdepodobnostního usuzování není nic jiného než právě vzájemné přechody mezi štatistickými soubory a mezi jednotlivými případy. Píše-li soudruh Švihran, že „usudzovanie zo štatistického súboru na jednotlivé prípady, v ktorých takú významnú úlohu hrá náhoda, nedáva spoľahlivé výsledky“, zaujímá touto větou odmítavé stanovisko k celé štatistice, k celému pravdepodobnostnímu usuzování — tvrdí o pravdepodobnostním usuzování, že nedává „spolehlivé výsledky“. To znamená klást pravdepodobnostní usuzování na Prokrustovo lože jednoduchého jednoznačného dedukování, popírat složitější typ pravdepodobnostní exaktnosti z hlediska jednoduššího typu exaktnosti deduktivního vyvozování, a pouze onen jednodušší typ vyvozování prohlašovat za spoehlivý.

Omezenost pravdepodobnostního poznání jakožto složité formy kvantitativního poznání nespočívá, podle mého názoru, především v singulární individualitě jednotlivých případů. Poznání hromadných souvislostí kupř. natality je *omezené i na rovině hromadných souvislostí*. Z *hromadných vztahů o natalitě nemůžeme vyvodit cestou štatistického vyplývání, že natalita je vždy provázena mortalitou*. Mortalita narozených děvčátek je větší než chlapců, takže pravdepodobnostní model poměru chlapců a děvčátek, založený jen na natalitě, zkresluje skutečnost. Poznatek, že natalitu nelze oddělit od morta-

lity, je *kvalitativní* poznatek, nelze jej žádným způsobem vyvodit z hromadných souvislostí nality. Statistické poznání je tedy omezené, jednostranné i na rovině hromadných souvislostí.

J. Švihran též, podle mého názoru, správně ukazuje, že Mises automaticky očekává, že jevy, které se v minulosti vyskytovaly v určitém poměru, se v tomto poměru vyskytnou i v budoucnosti. Domnívám se ale, že tento Misesův bezděký předpoklad dokazuje především to, že statistický přístup, vzat sám o sobě, nekriticky předpokládá cykličnost a principiální homogenizaci reality.